

BAYER JÓZSEF

1956 emlékének szerepe a rendszerváltásban

Az 1956-os forradalomnak az utóéletével kapcsolatban a legtöbbet emlegetett fogalom a *történelmi amnézia*. Ez a fogalom valóban kifejezi az '56-os hagyománnyal kapcsolatos hivatalos politika lényegét, sőt az 1960-as évek közepe óta a rendszerrel megbékélő, kiegyező állampolgári közvélekedést is. Természetesen ez a hivatalos politika által táplált amnézia nem terjedt ki mindenkire. A megtorlás áldozatainak megpróbáltatásai, az eseményekben résztvevők közvetlen tapasztalatai nehezen kitörölhető nyomokat hagytak a történelmi emlékezetben. Ez azonban a magánélet körébe visszaszorított tudás maradt.

Az '56-os forradalomról való hallgatás és hallgatásra készítés éppen azért vált a hivatalos párt- és állami szervek fő stratégiájává, mert nem lehetett konszenzusra számítani a magyar közvéleményben '56-tal kapcsolatban. Hiszen a felnőtt generációknak még közvetlen élményei voltak az eseményekről, és ezek természetesen nem estek egybe a hivatalos verzióval. A mindennapi életvilág tapasztalataiba nehezen voltak beilleszthetők azok az ideológiai sémák, amelyeken keresztül a hivatalos ideológia láttatni kívánta az eseményeket.

A forradalomról alkotott hivatalos kép egyébként maga is változott az idők során. Közvetlenül a forradalom leverése után még nem volt általános az „ellenforradalom” minősítés. Ez csak fokozatosan nyert teret, azzal párhuzamosan, hogy az MSZMP-nek sikerült kizárólagos hatalmát erődemonstrációkkal, fenyegetésekkel és persze jóléti intézkedésekkel is konszolidálnia. Azok emlékezetében, akik már tudatos megélői, résztvevői vagy megfigyelői voltak a történeteknek, a forradalom emlékét nem lehetett azokkal az atrocitásokkal (mint például a Köztársaság téri lincselések) azonosítani, amelyek a hatalom szemében az „októberi sajnálatos eseményeknek” „ellenforradalom” történő hivatalos minő-

sítését indokolták. A sztálinizmussal szembeni jogos „népfelkelésből” a hivatalos ideológiában éppen a gyors konszolidáció szükségletei szerint lett ellenforradalom. Ez a hatalom számára olyan krédóvá vált, amelyet megkövetelt azoktól, akiket saját támaszaként tekintett: a párttagoktól, az erőszakszervezetek vezetőitől, az állami tisztviselőktől és általában a nomenklatúra tagjaitól. Ezzel a kikényszerített állásfoglalással biztosította lojalitásukat az új hatalom iránt.

A forradalom számos követelése azonban, mint a nemzeti függetlenség óhaja, az orosz megszállással szembeni ellenérzés, a diktatúrával szembeni ellenszenv és a jóléti politika igénye, túl népszerű volt, és elevenen élt az ideológiáktól kevésbé megérintett emberek köznapi gondolkodásában. 1956 kérdésében többek között ezért nem volt, nem lehetett konszenzus. Természetesen a hivatalostól eltérő vélemények nem juthattak el a politikai nyilvánosság szintjére. A hatalom számára azonban elegendő volt, hogy ne essék szó minderről. Így vált 1956 a legfontosabb tabutémák egyikévé a Kádár-rendszer egész folyamán.

Éppen a nyilvánvaló konszenzushiány vezetett tehát oda, hogy az uralkodó párt vezetői jobbnak látták nem erőltetni a vitát és folyton napirnden tartani ezt a kérdést. Amint ez más nemzeti traumák esetében is megeseett, a megtorlás évei után, az amnesztia meghirdetését követően, és főként az 1965/66-tal kezdődő rugalmasabb politikai kurzus kezdetével, amelyet mindközönségesen kádárizmusnak nevezünk, egyre inkább a hallgatás fátylát borították 1956 emlékére. Magáról a megtorlásról nem lehetett beszélni, a börtönből elbocsátottakat is külön felszólították a hallgatás kötelességére. Az új nemzedékek ezért nem is szerezhettek reális tudást a történetekről, legfeljebb a családi legendáriumokból ismerték ’56 valódi történetét és jelentőségét.

Az MSZMP tagjaitól természetesen mindvégig megkövetelték az egyetértést a hivatalos verzióval. Az MSZMP mint párt különleges születési körülményeiről eközben kevés szó esett. A párt számára 1956 egyfajta negatív legitimitációt jelentett: önmagát egyszerre definiálta az ellenforradalommal és a Rákosi-korszakkal szemben, a kétfrontos harc ideológiája jegyében.

Ilyen körülmények között 1956 valódi örökségének sokáig csak „földalatti”, illetve emigráns létezése volt. Emlékét családi és baráti körök beszélgetésein őrizték, nyilvános létezése nem volt egészen a demokratikus ellenzék fellépéséig. Ami az emigrációt illeti, az ’56-os emigrációs hullám sok tekintetben eltért a korábbiaktól, nemcsak generációs okokból, hanem mindenekelőtt a demokratikus követelések és az ’56-osok dominánsan liberális és baloldali meggyőződése miatt is. Az emigránsok

korábbi hullámai e tekintetben politikailag sokkal vegyesebb képet mutatnak.

Ami a hazai demokratikus ellenzék köreit illeti, számukra a forradalom emlékének ápolása a rendszerrel szembeni ellenállás szimbóluma, 1956 a nemzeti függetlenség, a demokrácia jelképe és a változások hívószava volt. Minderről Litván György előadása (melyet Kende Péter olvasott föl az Akadémián tartott, *Az 1956. évi magyar forradalom ötven év után* című konferencia első napján) nagyon plasztikus képet festett, amelyet hitelességében nehéz lenne felülmúlni.

A továbbiakban arról számolnék be, hogy miként következett be fokozatosan a történelmi amnézia felszakadozása a másik oldalon, amelynek hivatalos politikája éppenséggel fenn kívánta azt tartani.

Alig két évtizeddel az események után ugyanis lassan, de fokozatosan fontos változások következtek be az állampárt jellegében és magatartásában is anélkül, hogy a rendszer intézményes keretei megváltoztak volna. A korabeli geopolitikai realitások ugyanis erre nem adtak semmi lehetőséget. Nagyjából 12 évente – 1956-ban, 1968-ban, 1980-ban – visszatérő válságok és reformhullámok jelentkeztek a szovjet birodalom nyugati peremén, de ezeket sorra megghiúsították. Nemcsak '56-ban nem sikerült az áttörés, de hasonló sorsra jutott a prágai tavasz vagy a Szolidaritás-mozgalom is, melyek politikai reformokat követeltek. A szovjet rendszer a maga monolitikus politikai és ideológiai struktúrájában azonban nem volt megreformálható anélkül, hogy az alapjai szét ne hullottak volna. Egy mély értelmű pesti vicc arra a kérdésre, hogy mikor sikerül majd megreformálni a szocialista rendszert, azt a választ adta: amikor majd a Szovjetunióban jelentkeznek az '56-os forradalomhoz hasonló események. Nos, erre egészen a gorbacsovi reformokig kellett várni, és akkor is több évbe tellett, végül pedig a birodalom széthullásával járt a rendszerváltozás. De visszavonhatatlanul megtörtént.

A hazai hatalmi politikusok, akikre bizonytalán ráillik a bibói „hamis realisták” jelző, ezekből a geopolitikai realitásokból indultak ki, és a néppel összekacsintva erre is hivatkoztak, amikor a fennálló világ elfogadására készítették az embereket. Ezt a magatartást a forradalmi hagyomány szempontjából lehet ugyan ócska opportunizmusnak tekinteni, erkölcsi megalkuvásnak és képmutatásnak tartani, de attól még a valóságban évtizedekig működött.

A változás alapja a rendszer nagyobb inkluzivitása volt, amelynek a kádári szállóige: „aki nincs ellenünk, az velünk van” adta meg az alaphangját. A hatvanas-hetvenes években a rendszer rengeteg olyan embert integrált, akikkel szemben korábban ideológiai gyanúperrel élt. A válto-

zás nemcsak a diktatúra felpuhulásában, a privatizmus (a privát szférába húzódás, a magánéleti boldogulás) biztatásában, a kettős társadalom kialakulásában mutatkozott meg, hanem előbb-utóbb konkrétan 1956 felfogásában is. A reformhullámmal együtt nagy számban kerültek be a pártba, sőt az irányító apparátusokba is olyan, zömmel fiatal és jól képzett emberek, akiket már inkább egyfajta tárgyyszerű, technokrata mentalitás jellemzett, és kevésbé feszélyezték őket az ideológiai doktrínák. A rendszerváltás előtti években az MSZMP összetételében már bizonyosan nem a hithű kommunisták voltak többségben. Az ő számukra '56 már nem lehetett olyan értelemben tabu, mint a korábbi nemzedékek számára. Annál is kevésbé, mert sokan úgy látták, és gyakran ki is mondták, hogy mindaz, ami a kádárizmust előnyösen megkülönböztette a birodalom többi országának szocializmusától, valamiképp az '56-os forradalom örökségének volt köszönhető. A gazdaságpolitika jóléti céljai, a desztalinizálás, a nyitottabb kulturális és a toleránsabb politikai légkör, a piacgazdaság csöndes rehabilitációja, a Nyugathoz való közeledés a gazdasági kapcsolatokban, a külföldi utazások megkönnyítése számukra annak a bizonyítéka volt, hogy '56 mégsem múlt el nyomtalanul, követeléseit sok tekintetben sikerült megvalósítani. Igaz, hogy csak az adott rendszer korlátai között, de ezt mint geopolitikai realitást kellett elfogadni. Az egypártrendszer, mint a korszak másik nagy tabuja, mind kényelmetlenebb kényszerzubbony volt, de ezen belül mégis működött valamilyen intézményi érdekpluralizmus, amelynek labirintusában többé-kevésbé el lehetett igazodni. A szovjet rendszert magát ez a generáció már semmiképp sem tekintette utánczandó mintának, ellenkezőleg, inkább egy lemaradó, stagnáló és nemhogy fejlettebb, hanem éppenséggel primitívebb rendszernek látta, és mind erőteljesebb kritikával szemlélte.

Magyarország ily módon a hetvenes és nyolcvanas években egyszerűen kinőtte a baloldali radikalizmust, és „bezzegországgá” vált a térségben, ami némi büszkeségre is adott okot. A nyolcvanas évek közepére a hazai társadalmi, politikai és szellemi elitben gyakorlatilag megérték a feltételei nemcsak annak, hogy felvessék a rendszer elkerülhetetlen politikai reformját, de annak is, hogy felülvizsgálják az '56 örökségéhez fűződő viszonyt. Ez a folyamat azonban kétségtelenül inkább a belső vitákban, és nem a legszélesebb nyilvánosság előtt zajlott. Mindazonáltal befolyással volt a párton belüli erjedésre, a reformszárny megerősödésére és végül az MSZMP felbomlására is.

Az említett új nemzedék úgy volt jól integrált része az establishmentnek, a fennálló rendszernek, hogy egészen az utolsó évekig nem tölthetett be abban vezető szerepet – a főhatalom mindvégig a rendszer alap-

jait lerakó régi káderek, az „öreges” kezében volt. Mindenki érezte, hogy megcsontosodott az egész politikai struktúra, képtelen a megújulásra. A reformviták nyomán, a nagyobb szellemi nyitottság, a második nyilvánosság jelentkezése és a szabad utazás lehetősége révén e nemzedék tagjai lassan megismerkedhettek mind a hazai demokratikus ellenzék nézeteivel, mind az emigráns politikai körök tevékenységével, az általuk kiadott könyvekkel és orgánumokkal. A párt új nemzedéke kényelmetlen kérdéseket kezdett feltenni a párt régebbi vezetőinek is 1956-tal kapcsolatban. Ezek főként a megtorlás okaira és mértékére vonatkoztak. Az új generáció nehezen értette meg, hogy miért volt szükség ilyen mértékű megtorlásra az „ellenforradalom” leverése után, még ha azt a geopolitikai realitások fényében elkerülhetetlennek gondolta is. A széles körű és súlyos megtorlásokat túlzottnak tartotta, amire a későbbi fejlemények fényében szükség sem volt, és ezért nemcsak igazságtalannak, hanem politikailag diszfunkcionálisnak is ítélte.

A párt idősödő vezetői e miatt a belső kritika és politikai erjedés miatt – amelyet bizvást tulajdoníthatunk a kommunista párt lappangó és erősödő szociáldemokratizálódása jelének – látták szükségét annak, hogy a harmincadik évfordulón egy új ideológiai offenzívát indítsanak el, ezáltal megerősítve az ’56-os események általuk képviselt „ellenforradalmi” verzióját. Ez azonban nemcsak elkésett reakció volt, de az ellenkező hatással is járt. Akik ebben az ellenoffenzívában részt vettek, mint például Berecz János, ezzel kirekesztették magukat az MSZMP fő reformvonulatából, megpecsételve további politikai sorsukat. A fiatalabb nemzedékben ez az offenzíva inkább csak felébresztette a történelmi múlt iránti kíváncsiságot, miközben számukra a hivatalos verzió mind kevésbé tűnt elfogadhatónak. Ezért egyre többen alternatív források és magyarázatok után kezdtek tájékozódni. A gazdasági és politikai reformokat szorgalmazó értelmiségi csoportok egyre inkább párbeszédbe elegyedtek a magyar társadalom sorskérdéseit feszegető ellenzéki körökkel, amire a legfelső pártvezetés igen ingerülten reagált. Párttagkönyvcsere-t rendeltek el, politikai elbeszélgetéseket szorgalmaztak, fegyelmiket osztogattak, és végül többeket kizártak a pártból.

Eközben a párton belüli erjedés már elérte a csúcspontot. 1988 májusában Kádár János leváltása és pártelnökké buktatása jelentős politikai fordulatot jelentett az 1956-hoz történő viszonyulás terén is. A rendszert védő érvek egyre defenzívebbé váltak. Az MSZMP lappangó szociáldemokratizálása ugyanakkor a párttagság szélesedő reformorientált rétegei számára mindinkább láthatóvá és elfogadhatóvá tette ’56 ún. „reformkommunista” örökségét. Elkezdődött a múlt kritikai feldolgozá-

sa ezen a területen is. A KB életre hívta a történelmi múlt feltárására szolgáló, jeles történészekből álló bizottságot, melyet politikailag Pozsgay Imre vezetett, a kutatómunkát Berend T. Iván fogta össze. Ennek a bizottságnak az a megállapítása, miszerint 1956-ban nem ellenforradalom, hanem népfelkelés zajlott, óriásit robbant a közvéleményben, amikor Pozsgay Imre először bejelentette. Természetesen nem a megfogalmazás maga volt az újdonság, mint inkább az, hogy ez a párt legfelsőbb köréből származik, és ezáltal megdönti az eddig ideológiai tabuként kezelt „ellenforradalom” minősítését.

Az elmúlt évtizedek tanulságait átértékelő tanulmányt, amelyre hivatkozva Pozsgay a bejelentést tette, a párt hivatalos orgánuma, a *Társadalmi Szemle* is közölte. A megjelenést rendkívül feszült hangulatú politikai viták egész sora követte országszerte a párttagság széles körében. Ezeknek a hol zártkörű, hol nyilvánosan is zajló vitáknak a jelentősége abban állt, hogy megrendítették az MSZMP önlegitimációjának alapjait, leleplezték az '56-tal kapcsolatos történelmi hazugságok nagy részét, és az állampárt tagságában is tudatosították a válságot. Mindez jelentősen felgyorsította a politikai változásokat. A párt Központi Bizottsága ahelyett, hogy nyilvánosan megróttá vagy kizárta volna Pozsgayt, mintegy az események elé sietve deklarálta a többpárti pluralizmus elfogadását, és feladta a párt káderpolitikai monopóliumának igényét is, ami a korábbi nómenklatúrarendszer alapját képezte.

Mindezek a változások a párt új vezetőit (a négytagú elnökségnek legalább három tagját) fogékonyabbá tették az aktivizálódó '56-osok körének megfogalmazott követeléseire is. Némi vonakodás és belharc után elfogadták a Történelmi Igazságtételi Bizottságnak a megtorlás áldozatainak méltó újratemetésére irányuló kezdeményezését. Elkezdődtek a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások, és a nyár végén érdemi szakaszukba is léptek. A Németh-kormány napirendre tűzte az 1956-os forradalom egyik legfontosabb követelését, a szovjet csapatok kivonását is. Az erről szóló diplomáciai, kormányközi tárgyalások már javában folytak, amikor a június 16-i gyászünnepségen a fiatal nemzedék képviselőjeként szót kapó Orbán Viktor nagy merészen ezt a követelést megfogalmazta.

A csapatkivonásokról folyó tárgyalásokra természetesen az adott lehetőséget, hogy a peresztrojka új szakaszba lépett. Birodalmi szintű stratégiai döntés született a szovjet csapatok kivonásáról az egész közép-európai térségből, a szovjet birodalom nagy visszavonulásáról, hegemon igényeinek feladásáról. E döntést elsődlegesen magának a szovjet birodalomnak a gazdasági és politikai válsága indokolta, nem pedig a térségbeli szatellitállamok hangossá váló követelései idézték elő. Ez azon-

ban nem csorbítja a jelentőségét a jövő események szempontjából. A szovjet vezetés értésére adta a szövetséges kelet- és közép-európai országoknak, hogy csak magukra számíthatnak, nekik kell megoldaniuk a politikai problémáikat.

Az 1956-os hagyomány újratematizálása és tudatosítása, amely belső politikai válságot eredményezett, ennyiben jelentősen hozzájárult a régi rend felbomlásához és a rendszerváltozás dinamikájának kibontakozásához. A történelmi amnézia felszámolásának legfelemelőbb és legmegrendítőbb pillanata kétségkívül az 1989. június 16-án a Hősök terén megrendezett újratemetési gyászünnepség volt. A nyilvános közvetítés révén az egész ország közvéleménye egyszerre szembesült az elhallgatott igazsággal, és ez katartikus hatást váltott ki a közönségekben.

Akkor egy pillanatra úgy tűnt, hogy 1956 forradalmának emléke nemzetegyesítő ünneppé válhat. Arról, hogy ez nem így történt, a következő időszak politikai harcai tehetnek, amelyek '56-ot legitimációs okból folyamatosan a pártpolitikai küzdelmek szimbólumaként igyekeztek kiszajátítani. Ez már a gyászünnepségen elkezdődött, amikor Rácz Sándor és Orbán Viktor beszédében bírálta azt a tényt, hogy a rendszer vezető tisztségviselői is díszőrséget állnak a koporsók mellett. Ők csak annak a rendszernek a jelképeit látták bennük, amelyik az '56-os forradalom leveréséért és a történelmi amnézia előidézéséért felelős. Nem akarták meglátni bennük a szocialistáknak azt az új csapatát, amelyik szembe akart nézni a múlttal, és le akart számolni vele. Nem lehet zokon venni, hogy a formálódó új politikai erők elsősorban a jövő politikai versenytársakat pillantották meg bennük, akikkel meg kell majd küzdeniük az új demokratikus pártversenyben.

A jelzett időszakban persze még előtte vagyunk az MSZMP megszűnését kimondó októberi kongresszusnak, a pártállam még látszólag töretlenül fennáll. Az MSZP létrejöttének körülményei azonban már egy lényegesen meggyengült utódpartot eredményeztek, ami – a nemzetközi fejleményekkel karöltve – felgyorsította a változásokat. A gyengés egy forrása éppen az volt, amiből a párt új jellege származott, nevezetesen, hogy nem tekintették automatikusan folyamatosnak a párttagságot, minden tagnak újonnan be kellett lépnie. Ez azt jelentette, hogy mindenkinek választania kellett, hogy elfogadja-e a párt szociáldemokratizálódását az új pluralizmus körülményei között, vagy ragaszkodik a régi előjogokhoz; esetleg éppen ki akar marad az új politikai térből. Ennek nyomán – amint ez a következő hetekben kiderült – a reformra elszánt erőkből létrejövő párt létszáma alig egy huszada lett a korábbi állampártnak. Ez a döntés akár hitelesíthette is volna az új párt demok-

ratikus pedigrijét, ha ez a többi versenytársnak érdekében állt volna. (A későbbi fejlemények azt igazolják, hogy nem akarták elismerni az MSZP rendszerváltó érdemeit, és sokan máig vitatják az MSZP-nek mint demokratikus pártnak a legitimitását.)

Az újratemetési gyászünnepe után egy hónappal meghalt Kádár János is, és temetésével szimbolikus és fizikai értelemben egyaránt lezárult egy egész korszak. A kerekasztal-tárgyalásokon a formálódó politikai erők kialakították az új alkotmányos demokratikus berendezkedés alapjait, ami csekély módosítással máig érvényes maradt.

Összegzőként elmondható, hogy az '56-os hagyománynak jelentős szerepe volt a rendszerváltozáshoz vezető út kikövezésében. Általában igaz az a megállapítás, hogy a forradalomnak pozitív hozadéka is lett, amennyiben az ország ennek nyomán nagyobb politikai mozgásteret tudott a maga számára kialakítani, mint más szomszéd szocialista országok. A kádárizmus idején zajló pozitív társadalmi és gazdasági változások nem lettek volna elképzelhetők 1956 tapasztalata nélkül. Mindez természetesen nem teszi meg nem történetté a forradalom leverését és az azt követő megtorlásokat, és nem teszi jóvá az általuk okozott szenvedéseket. A forradalom emléke mégis mindvégig fékként hatott a politikai hatalom vezető képviselőire, nagyobb megfontoltságra és engedékenységre hangolta őket. Ennek ellenére tény, hogy az '56-os fóbiától sohasem tudtak teljesen megszabadulni. A legtöbb, ameddig képesek voltak elmenni saját életük megkérdőjelezése nélkül, az volt, hogy „nemzeti tragédiaként” idézték fel a forradalmat, olyan súlyos meghasonlásként, amely máig ható traumát okozott.

1956 öröksége azonban, mint említettem, nemcsak a kádárizmus évtizedeit határozta meg, hanem szerepe volt a rendszer átalakulásában is. A politikai rendszerben lezajlott átalakulás lényegében megvalósította a forradalom fő politikai követeléseit: a nemzeti függetlenséget és a többpárti parlamenti demokráciát. Társadalmi tartalmát tekintve viszont világosnak kell lennie, hogy az 1989/90-es rendszerváltás egészen másról szólt, mint az 1956-os forradalom. Ebben a változásban már tükröződtek az eltelt évtizedek elért eredményei és tapasztalatai is. A forradalomban a tömegek követelései általában tartalmazták a szocializmus valamilyen formájának a megőrzését. Nem tetszett mindenkinek a többpártrendszeri pluralizmus sem, sokan inkább a közvetlen demokratikus vagy korporatív képviselési formában bíztak. Bizonyosan jelen voltak restaurációs törekvések is, bár széles tömegtámogatással aligha rendelkeztek – ami persze nem mond semmit arról, mi történik, ha győz a forradalom. Túl közel volt még 1945/46 ahhoz, hogy a restauráció ne kerül

volna napirendre. Feltételezhető, hogy éles politikai küzdelem folyt volna a forradalom győzelme esetén is, hiszen egyetértés csak a sztálinizmus elutasításában és a nemzeti függetlenség óhajában volt, minden másban eléggé zavaros volt a kép.

1989-ben azonban egészen más helyzet állt fenn. Már mögöttünk volt újabb három évtized '56 után, és egy teljesen átalakult társadalom alkotta a változások hátterét. A társadalmi és gazdasági fejlődés látványos volt, Magyarországon a korábbi évtizedek nyomorúsága után viszonylagos, szerény jólét is mutatkozott. A szocialista gazdasági rendszer azonban nem bizonyult hosszú távon életképesnek és fenntarthatónak. Ezért is kapcsolódott össze a demokratikus átalakulás a piacgazdaság és a magántulajdonosi viszonyok helyreállításának követelésével, ami 1956-ban sokak számára még nem volt magától értetődő. A mai piacgazdaság ugyanakkor már egy globális gazdaságba illeszkedik bele, ami illúzióvá teszi egy teljesen független nemzetgazdaság vágyát. A „nemzeti kapitalizmusnak” az a délibábos ábrándja, amivel a politikai jobbszélén oly gyakran találkozhatunk, teljesen idejétmúltnak, anakronisztikusnak tekinthető. A mai újkapitalizmussal összehasonlítva még a szocialista államgazdaság, a szovjet birodalomtól való függése ellenére is valósággal nemzetinek tekinthető. Talán ezért tűnik úgy, mintha a mai jobboldali antikapitalisták a kádárizmust sírnák vissza.

Mindezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy '56 öröksége körül olyan ádáz politikai viták zajlanak. A rendszerváltás idején az '56-os forradalom igénye az új köztársaság eszmei alapja, október 23-a nemzeti ünnep lett. A hagyomány tartalma azonban politikailag hamar felbomlott, eltérő, egymással küzdő irányzatok egyaránt hivatkoznak rá. Ma az is '56-ra hivatkozik, aki polgárosodást hirdet, és az is, aki nemzeti antikapitalizmust. A forradalom ötvenedik évfordulója sem teremtette meg a nemzeti kiengesztelődés feltételeit. Ami a közvetlen érintettekkel, az államszocializmus évtizedei alatt elszenvedett korábbi sérelmeket a dolgok természeténél fogva már nem lehet utólag orvosolni, sem a politikaiakat, sem a gazdasági, vagyoni természetűeket. Erre utalnak a kárpótlási törvények, amelyek nyilvánvalóan aránytalan és gyakran inkább szimbolikus kompenzációt jelenthettek csupán. Azok közül, akiket korábban meghurcoltak, láthatóan sokan a rendszerváltással létrejött új társadalmi viszonyokkal sem tudnak teljesen megbékélni. A békítő gesztusokat és a kiengesztelődésre való felhívást is sokan ingerülten, pusztán képmutatásként utasítják el. Ehhez joguk van, még ha nem is tűnik bölcs politikának. A mai baloldal, amely hajlik az 1956-os forradalom örökségének elfogadására, nem azonos azzal, amelyik annak felszá-

molásában részt vállalt, sem generációs mivoltában, sem pedig politikai ideológiáját tekintve. De ma a konzervatív jobboldaltól a szélsőjobboldalig tartó egységfront alakult ki abban, hogy ezt tőle elvitassák. Ennek egyetlen értelme a baloldal történelmi legitimitásának kétségbevonása, ami a huszadik századi történelmi események fényében igen különös történelemszemléletre, és nagyon rövidlátó politikára vall.

Bármennyire vetekedjenek is egymással azonban a forradalom ünneplésében a különböző politikai erők, elvitatva egymástól a jogot arra, hogy rá hivatkozzanak, 1956 örökségét mégsem sajátíthatja ki senki. A rendszerváltással elkezdődött legitimációs küzdelem 1956 történelmi örökségéért egyértelműen politikailag motivált, nincs köze a történeti tényekhez, sem semmiféle méltányossághoz. Ez a legitimációs iszapbirkózás, ami a rendszerváltással vette kezdetét, mégis mindmáig tart. A politikai kisajátítási törekvések viszont mindenki számára ártalmasak, s főként azokat fosztják meg történelmi igazságuk és érdemeik nyilvános elismerésétől, akik a leginkább megszenvedték a forradalom bukását.

A forradalom örökségének kisajátítási törekvése ugyanakkor az új nemzedékek számára nehezé teszi a vele való gond nélküli azonosulást. Csak a terméketlen politikai viszályt jeleníti meg számukra, és joggal találják ellenszenvesnek az e körüli hangoskodást. A mai tisztíló politikai viszálykodás árnyat vet 1956 emlékére, és gátja annak, hogy a forradalom elfoglalja méltó helyét a nemzet történelmi emlékezetében. Senki nem tudja, meddig marad fenn ez az állapot. Teng Hsziao Ping a francia forradalomtól eltelt kétszáz évet is túl rövidnek találta ahhoz, hogy tárgylagos véleményt alkossunk róla. Talán igaz lesz ez 1956-ra is?